

J. Karácsonyi, Hol bővítették ki a Hartvik-legendát először és másodszer?, Századok 35, 1901, s. 991–1008, kde autor tvrdí, že Hartvikovu legendu z počátku 12. stol. rozšířili poprvé kolem roku 1150 a podruhé kolem roku 1190 a tyto interpolace obřezají již pozdější události 12. stol.

EDICE

A. Mancini, Primi Hungarorum regis apostolici S. Stephani vita, Posonii 1781, s. 7–41; *G. Wattenbach*, Monumenta Germaniae Historica (dále MGH), 11, Hannoverae 1854, s. 229–242; *S. L. Endlicher*, RHMA, 1849, s. 139–153; *F. Mátyás*, HHHF 1, 1881, s. 10–32; *E. Varjú*, Legendae sancti regis Stephani (dále E. Varjú), Budapest 1928, s. 3–17; *A. F. Gombos*, CFHH 3, 1938, s. 2597–2608; *E. Bartoniek(ová)*, SRH 2, s. 377–392.

LITERATURA

R. Fr. Kaindl, Über das Verhältnis der Hartvici Vita S. Stephani zu der Vita maior und minor, Archiv für österreichische Geschichte 1894, 1898; *F. V. Sasinek*, Tie naše legendy o sv. Štefanovi 1, Slovenské pohľady 28, 1908, s. 163–169, 291–302; *E. Varjú*, Szt. István legendáinak újonnan feltalált kézírata, Könyvbarátok Lapja 1927/1928, s. 2–23; *E. Varjú*, 1928, s. 47–113; *J. Balogh*, Az „ájtatos“ és a „komor“ Szent István király, Egyetemes Philológiai Közlöny 52, 1928, seš. 1–3, s. 49–50; *A. Simon*, A Szent István-legendák a misztika világánál, Pannonhalmi Szemle 1938, s. 175–181; *E. Bartoniek(ová)*, SRH 2, s. 365–376; *R. Holínka*, Vita S. Stephani regis, Sborník Matice slovenskej 1938–1939, Martin 1940, s. 182–202; *Z. Tóth*, Szent István legrégebbsé életirata nyomán, Századok 1947, s. 23–94; *J. Horváth*, ifj., Árpádkori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái (dále ALIS), Budapest 1954, s. 136–142; *J. Mišianik*, Dejiny staršej slovenskej literatúry, Bratislava 1958 (dále J. Mišianik, 1958), s. 49–53; *L. J. Csóka*, LTI, 1967, s. 105–118; *J. Minárik*, Stredoveká literatúra, Bratislava 1977 (dále J. Minárik, 1977), s. 161–162; *R. Pražák*, Štěpánské legendy. K literárnímu profilu nejstarších uherských legend z 2. poloviny 11. a počátku 12. století, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, D 28, 1981, s. 99–111 (dále R. Pražák, D 28, 1981); *R. Pražák*, A 11. századi legelső magyarországi szentekről szóló legendák datálásának és tipológiai besorolásának néhány kérdéséről, Történelmi Szemle 1982, č. 3 (dále R. Pražák, 1982), s. 444–457; *J. Kuzmík*, 1983, s. 242–243; *R. Pražák*, K dataci a typologickému zařazení legend o nejstarších uherských světcích 11. století, Slovenský ľud po rozpade veľkomoravskej ríše, Historické štúdie XXVII/2, Bratislava 1984, s. 93–108 (dále R. Pražák, 1984); *R. Pražák*, The Legends of King Stephen, Hungarian Studies 1985, Vol. 1, N. 2, s. 163–177 (dále R. Pražák, 1985); *R. Nový*–*J. Sláma*, Slavníkovi ve středověkém písemnictví, Praha 1987, s. 194–198 (komentovaný úryvek ze štěpánské legendy maior o počátcích křesťanství v Uhrách a o sv. Vojtěchovi).

Větší štěpánská legenda

*, „Každý dobrý dar a každé dokonalé obdarování je shůry,

sestupuje od Otce světěl“ (Jk 1,17) a nic dobrého nemůže ve jsoucím světě být ani vzniknout bez zdarma přicházejícího božího slitování. Týmiž zraky, jimiž podle své libosti zří na neochvějný stav jemu sloužících nebeských sborů, ráčí Bůh ve své prozřetelnosti milosrdně hledět a působit též k nápravě padlého člověka, aby toho, jež při stvoření ozdobil důstojností svého obrazu (sr. Gn 1,26.27; Ef 4,24), skrze své svaté vtělení podivuhodně učinil spoludědicem nebeského království. A tak se věštby patriarchů a proroků naplnily na našem Spasiteli: nevýslovným způsobem se narodil z Panny, vytrpěv kříž a vzav na sebe smrt třetího dne opět vstal, čtyřicet dní pobýval se svými učedníky a poté, co před jejich zraky vstoupil na nebeské výsosti, usedl s celou svou přirozeností po mocné pravici Otcově; potom na ty, kteří byli přijati za syny boží, vyhlí Ducha svatého, Utěšitele, z Otce i z něho vycházejícího; ten podivuhodně přišel za mocného hukotu a ukázal se jim v ohnivých jazycích: dal jim bohatství znalosti všech jazyků a učinil je podivuhodnými obzvláštní divotvornou.

mocí a božskou silou (sr. Sk 2,3—4). Zapálení žarem jeho lásky, již jim propůjčil, prošli ve shodě s tím, co jim již dříve přikázal náš Spasitel, celý svět s posláním kázat evangelium, zasévající sémě božího slova (sr. Mt 28,19; Mk 16,15). Někteří z nich přivedli k úctě křesťanského náboženství celá království i s králi, někteří knížectví s jejich knížaty, někteří oblasti nebo jejich části s jejich správci a představenými. Jak se stále více rozhořival oheň svatého Ducha, základy obecné církve se ve světě upevnily natolik, že i sama metropole celého světa, Řím, i s vladařskou mocí císařské důstojnosti, sklonila šiji před vírou Kristovou a zřekla se bludů a marností. Nezástalo země ani národa, kde by aspoň někteří nepřijali Kristovo slitování.

A tak se stalo, že Bůh ve své dobrotě shlédl laskavým zrakem na syny zatracení a nevědomosti (sr. J 17,12), na lid drsný a nestálý, který ani nevěděl, že je božím stvořením, totiž na Uhry, obývající panonskou zemi, a ty, které ve svém od věků skrytém úradku předurčil, aby ze svých původních sídel přišli do západních krajů jako mstitelé nad zpronevěřilým křesťanstvem, ty poté, co ten předurčený čas konečně nadešel, převedl, rozptýliv mlhy, z cesty nepravosti na stezku spravedlnosti, do naděje na věčně trvající odplatu.

2]*Od toho, který byl prvním vůdcem Uhrů, když přitáhli do Panonie, byl tehdy už čtvrtý kníže, jménem Gejza; ten svému lidu sice dříve vládl dosti drsně a pevně, byl však milosrdný a štědrý k cizincům a obzvláště ke křesťanům; i když byl spoután pohanským náboženstvím, přece — ježto se již blížila záře duchovního obdarování — začal se všemi sousedními koldokola ležícími zeměmi horlivě vyjednávat o míru, jehož příznivcem nikdy dříve nebyl; a tak už na něm bylo lze poznat, čím synem se touží stát, podle slov našeho Spasitele, který praví v evangeliu: „Blaze těm, kdo působí pokoj, neboť oni budou nazváni syny božími.“ (Mt 5,9) Nadto vydal příkaz, aby se ostatním křesťanům, chtějícím přicházet do jeho království, prokazovala milost pohostinství a bezpečí, a kněžím a mnichům poskytl dovolení před něj předstupovat. Ježto jim rád a dobrovolně dopřával sluchu, sémě pravé víry zaseté v zahradě jeho srdce utěšeně klíčilo. Co dále? Nadejde čas v nebesích určený, a on sám i se svými

blízkými uvěřil a byl pokřtěn; slíbil přitom, že všechny, kdož jsou poddáni jeho moci, získá křesťanskému jménu.

3] A protože projevoval velkou starost o potírání odbojníků, o hubení modlářských obyčejů a o zřizování biskupství podle svého uvážení k prospěchu svaté církve, Pán ho v zázračném vidění upokojuje; učinil, že vedle něho stanul jinoch rozkošného vzezření, který mu řekl: „Pokoj tobě, vyvolený Kristův, přikazuji ti, aby ses ve své starosti uklidnil. Není ti dovoleno vykonat, co zamýšlíš, protože máš ruce potřísněné lidskou krví.*Ale vzejde z tebe syn, který se ti vbrzku narodí, a tomu Pán v úradku božské prozřetelnosti svěří, aby to všechno zařídil. Ten bude jedním z Pánem vyvolených králů a korunu života světského zamění za korunu věčnou. Avšak muže, který k tobě bude poslán s duchovním poselstvím, přijmiž s poctami, a až ho přijmeš, cti jej, jsa pln ctihodné bázně před konečným zatracením a uchvácen láskou věčně trvajících naděje, jež neklame, a jeho pobídkám věnuj nelíčený souhlas věrného srdce.“

4] Když se kníže probudil a prozkoumal úžasné vidění nejprve sám u sebe a potom se svými blízkými a věrnými Kristovými, leže s rozpjatými rukama na zemi pokorně vzdal Bohu díky a se slzami poručil sebe a svou vládu i se synem, který se měl narodit, ochraně Toho, který nespí ani nedřímá (sr. Ž 120,4). Zatímco tedy s údivem uvažoval o muži, který mu byl božím proroctvím předpověděn, bylo mu hlášeno, že k němu má přijít kvůli jeho obrácení a prospěchu upřímné víry*biskup církve české Vojtěch, aby Pánu Bohu přinesl oběť chvály (sr. Žd 13,15). Novým rytířům Kristovým vzchází nevýslovná radost, kníže se svými poddanými vychází Kristovu bojovníku vstříc, s poctami ho přijme a — jak byl vybidnut viděním — pro bázeň a lásku boží mu všemožně dá najevo, že mu hodlá být poslušným synem (sr. 1P 1,14). Tak tedy z knížecího příkazu se všude schází nevzdělaný lid, svatý biskup neustále káže, synové této země se obracejí a dostává se jim křtu, na mnoha místech se zřizují chrámy. Světlo, které osvětluje každého člověka, zaplašilo temnoty a začalo v Uhrách zářit (sr. J 1,9), a naplnila se proročká slova, která praví: „Lid, který chodil v temnotách, spatřil velké světlo“ (Iz 9,2). Světlem světla neviditelného je Kristus:

jej si národy zasloužily spatřit tehdy, když byly povolány z temnot a uvěřily, že On je pravé světlo, pravý Bůh i člověk.

5] Mezitím se narodil Bohem předpověděný knížecí syn, jež podle slov prorokových Pán zná dříve, než byl v lůně matčině počat (Jr 1,5). Podle pravdy své víry jeje Bohu milý biskup Vojtěch pokřtil a pomazal křížem a byl jeho ochráncem. Chlapec dostal jméno Štěpán, což, jak myslím, bylo v souladu s božím úradkem: řecké „Stefanos“ totiž znamená „Korunovaný“. Jménu, které mělo podle boží vůle i na tomto světě sloužit panovnické moci, přisoudil Bůh, že i ve světě budoucím bude ověnčeno korunou jednou provždy trvalé blaženosti k získání nehynoucí slávy věčného života (sr. 1P 5,4). Pěstěn královskou výchovou chlapec vyrostl; a když prošel dětským věkem a překročil první stupeň jinošství, jeho otec svolal přední uherské šlechtice i druhý, kněžský stav, a na radu obecného sněmu ustanovil, že lidu bude po něm vládnout jeho syn Štěpán, a k potvrzení toho si od každého šlechtice vyžádal přísahu. Nato, syt dnů (sr. Gn 25,8), vyměnil roku 997 od vtělení Páně bědy tohoto daremného světa za nebeskou radost. A téhož roku přišel svatý biskup Vojtěch kázat slovo boží do Pruska a tam také byl ověnčen palmou mučednickou.

6] Poté panonské království z vůle svatého jinocha zkvétalo: Štěpán spolehlivě upevnil mír uzavřený s národy okolních krajin, aby v něm mohl s větší jistotou splnit v nové setbě křesťanstva záměr, který choval v mysli. Ale protivník všeho dobrého, dábel, plný závisti a zloby, pozvedl proti němu domácí odboj, aby narušil svatý úmysl vojína Kristova: z jeho návodu odmítal pohanský lid sklonit své šije pod jeho křesťanské víry a i se svými knížaty usiloval vymanit se ze Štěpánova panství. Toho však chránilo znamení nejslavnějšího kříže a byly mu záštitou zásluhy boží Rodičky a ustavičné Panny Marie, když pod praporem Bohu milého biskupa Martina a svatého mučedníka Jiřího pobil jejich vůdce, je všechny v krátkém čase podrobil své službě a přiměl je prostřednictvím věrných kněží udílejících spasitelná napomenutí, aby obmyti křestní vodou uctívali jednoho Boha.

7] A tak se po porážce nepřátel Kristův rytíř plný duchovní radosti rozhodl, že všechny své schopnosti a svůj důvtip

plně věnuje sadbě evangelia: oddává se almužnám a modlitbám, často s tváří na dlažbě budovy svatého chrámu proléval slzy a svěřoval splnění svého předsevzetí boží vůli; ačkoli bez Boha není schopen vykonat nic, že by mohl, když mu Bůh bude v plnění záměru pomáhat, dovést zamýšlené dobro s vynaložením sil až do konce. Protože mu k jeho započetí i dovršení bylo zapotřebí rady Kristových věrných, rozhlásil svou touhu skrze posly a listiny do všech končin. V důsledku toho mnozí kněží a klerikové z vnuknutí Ducha Utěšitele opustili své domovy a dali se na misijní pouť. Opati a mniši netoužící po žádném osobním majetku pojali touhu vést řeholní život pod ochranou tak zbožného knížete. *Mezi nimi přišel muž zbožného života, otec Astrik se svými žáky; jeden z nich, jménem Bonifác, ustanovený po svém duchovním otci opatem, byl svatým králem vyslán, aby kázal v odlehlejších krajinách Uher: tam byl mečem zasažen do krku, a ačkoli zůstal naživu, mučednictví mu upřeno nebylo. *Přišli také dva jiní z polské země, kteří si zvolili rozjímavý život poustevnícký: jeden z nich, jménem Ondřej, byl přidružen k andělským kúřům pro své vyznavačství, dosvědčené zázračnými znameními, jež Pán skrze něho učinil; druhý, Benedikt, byl podivuhodně ozdoben vavřinem mučednictví, když pro Krista prolil svou krev. Opat Astrik byl se svými mnichy přijat s počtami a vybudoval na úpatí Železné hory klášter, zasvěcený svatému otci Benediktovi. Zde až dodnes žije společenství mnichů, mocné řeholní kázni a oplývající hojností časných prostředků; a nepřejí si nic jiného, než aby podle evangelia umývali nohy sobě i jiným (J 13,5).

8] Služebník boží, nejkřesťanštější kníže, po poradách s nimi, někdy se všemi společně, někdy po jednom s každým zvláště, rozdělil území na deset biskupství a s písemným souhlasem nástupce apoštolů na římském stolci ustanovil ostříhomské biskupství, aby bylo v budoucnu metropolí, představenou ostatním. Jí kanonickou volbou postavil do čela řečeného již ctihodného opata Astrika, ozdobeného biskupskou infulí; a podle jeho rady svěřil ostatní biskupské stolce prozíravé péči dalších otců. Všude se kladou základy svatyní, povstávají kanovnícké kapituly, zkvétají kláštery řeholních

společenství. Odevšad se sbíhají služebníci boží, přivedeni touhou těšit se z laskavého přijetí od tak štědrého knížete.

A protože se Panonie může chlubit, že je rodištěm svatého biskupa Martina, jehož zásluhy, jak již bylo řečeno, dopomohly králi věřícímu v Krista dobýt vítězství nad nepřáteli, poradil se Štěpán s milovníky božími a vybudoval při pozemku svatého biskupa na místě zvaném Svatá hora klášter jemu zasvěcený a obdaroval jej majetkem a důchody i vším potřebným a připodobnil jej platbou desátků biskupstvím.

9] Pátého roku po otcově smrti byl Bohu milý Štěpán z vůle boží dobrotivosti po obdržení listiny s apoštolským pozhnaním prohlášen králem za souhlasného povolávání slávy od biskupů, kněží i od pánů a lidu, byl pomazán křížem a slavně ověnčen korunou hodnosti královské. Po přijetí znamení vladařské vyvýšenosti zveřejní muž tak svatě žijící a tak moudrý nařízení, jež ustanovil spolu s biskupy a předními šlechtici Uher, v němž určil pro jeden každý čin jemu odpovídající nápravný prostředek. A aby dokázal, že hodlá být synem pokoje, jímž Kristus sjednotil svět, zanechal svým potomkům navěky platně sepsaným zákonem pevně ustanovené, aby nikdo nikoho nepřátelsky nenapadal, aby nikdo neškodil nepříteli, aniž by věc byla soudně prozkoumána, aby nikdo neutiskoval vdovy a sirotky.

A pro účast na kralování, a především* za účelem zplození potomstva spojil se v manželství s Gizelou, sestrou vznešeného císaře římského Jindřicha, zvaného pro mírnost mravů „Pobožný“; dal ji pomazat křížem a vyhlásil ji za spolunositelku koruny. O tom, jak pečovala o zvelebení bohoslužeb, jak často byla štedrá vůči pospolitostem božích služebníků, až dodnes v mnohých kostelích svědčí kříže, nádoby a bohoslužebná roucha, podivuhodně a umělecky vyrobená nebo utkaná, především však chrám biskupství veszprémského, jež královna od samého založení vybavovala vším potřebným ke službě Bohu — zlatem, stříbrem a rozmanitými rouchy. Král sám pak nedávno vzniklá biskupství a též opatství královsky obdařil statky, dvorci, služebnictvem i důchody a dostatečně je vybavil kříži a nádobami a jinými bohoslužebními předměty, podle toho, jak to kdokoli potřeboval.

Bedlivě zkoumal buď sám nebo prostřednictvím jiných

život a mravy mnichů, malátné káral, bdělé měl v oblibě, kanovnickou službu svěřoval dohledu biskupů za svědectví Krista a jeho církve; podle Apoštola „všem se stal vším, aby získal všechny“ (1K 9,22).

11] [...] *Přímo v Jeruzalémě, kde za svého lidského života pobýval Kristus, vybudoval Štěpán mužský klášter a obdařil jej statky a vinicemi, jež by poskytovaly dostatečné denní živobytí. Také v Římě, hlavním městě světa, zřídil klášter pro dvanáct kanovníků s hojností všeho náležitého a po obvodu kláštera dal vyzdít kamennou hradbu s hostinnými domy pro poutníky z Uher, kteří se přicházeli pomodlit k prahům knížete apoštolů, svatého Petra. Ani královské město Konstantinopol nepřipravil o dar své přízně: zde vlastním nákladem zřídil kostel, vybudovaný s podivuhodným uměním, a vše, co proň bylo potřebné. A tak si po zásluze získal na území, kde vládl, jméno „apoštol“, neboť i když se sám nestal nositelem úřadu hlasatele evangelia, jako vůdce a rádce kazatelů mu poskytl potěšitelnou ochranu a podporu.

12] [...] Jednou v noci, podnícen duchovním napomenutím, sám, aniž o tom kdokoli věděl, vzal vak plný božího daru a jako obvykle se ubíral navštívit Kristovo maličké stáde: a tu se na něho chudí při rozdělení peněz z nebeského pokladu sáпали, až mu vytrhli z brady vousy, a tak vydali svědectví, že je mužem božím. To naplnilo rytíře Kristova radostí; uchýlil se ke svému největšímu útočišti, k nejsvětější rodiče stvořitele světa, vrhl se na zem a taktó volal své díkuvzdání: „Královno nebeská i moje, taktó poctili tví bojovníci toho, jež jsi ustanovila za krále. Kdyby mi to byl způsobil nějaký protivník, pomstil bych své bezpráví s Tvou pomocí. Ježto však, Paní, vím, že jsem se tak stal hodným věčné blaženosti, nesmírně jásám a vzdávám dík jménu našeho Spasitele a jeho útěše, již utěšil své učedníky, řka „Vlas z vaší hlavy nepadne“ (L 21,18). To řekl a pochopiv, že byl navštíven nebeskou milostí a zalit duchovním obdarováním, rozhodl se muž boží, že nikdy nebude zavírat bránu svého srdce těm, kteří hledají pomoc, a rukama chudých ukládal statky, jež mu byly dány z nebe, do věčných pokladnic — jak sám, tak prostřednictvím jiných, ale zejména skrze služebníky a přátele Kristovy, tedy kněze a mnichy.

Svědectví o tom podává jeho druh ve věčném životě v nebi, mnich a poustevník, vzešlý ze světské šlechty, *svatý Günther, jenž váben šlechtností laskavého vládce přišel jej z české země vícekrát navštívit. A kdykoli prosvěttil září své přítomnosti Štěpánův dvůr, královská komora, již svěřili jeho rukám, se vbrzku zcela vyprázdnila, neboť vše, co v ní bylo, se rozdělilo cizím i domácím chudým, vdovám a sirotkům, klášterům a kostelům. Z podnětu tohoto božích služebníka král ve své oddanosti Bohu obdařil mnoha statky také* nově založený klášter v Bělu, kam přišel mnich Gerard z Benátek a začal tu vést rozjímavý život. Ten byl božím řízením zvolen biskupem; když došlo po smrti svatého krále k rozvratu křesťanství, byl ukamenován a darem duchovní milosti se stal hodným vstoupit mezi mučedníky.

15] Zajisté se na tomto světci také vyplnil výrok apoštola, že „musíme projít mnohým utrpením, než vejdemo do božích království“ (Sk 14,22), a knihy Moudrosti „koho Pán miluje, toho přísně vychovává, a trestá každého, koho přijímá za syna“ (Žd 12,6; sr. Př 3,11). Byl totiž na mnoho způsobů postižen pokáráním božím, neboť ho po tři roky trápila vleklá nemoc. Když se z ní uzdravil vyléčen slitováním božím, opět pocítil — jakoby zkoušen tajným božím úradkem — doléhající rány smrti svých synů, neboť ten, kdo mu je dal, mu je v raném věku dětské nevinnosti odňal (sr. Jb 1,21). Zármutek nad jejich úmrtím otec utlumil a utěšil láskou k pozůstalému synovi Imrichovi, muži s povahou světce. K němu, teď již jedinému, cítil zvlášť silnou náklonnost a poroučel jej v každodenních modlitbách ochraně Krista a jeho matky, ustavičné Panny. Vroucně si přál, aby Imrich zůstal naživu, aby stanul v čele království. A aby se stal schopnějším ovládat kormidlo tak velikého státu, přikázal, aby při každodenním vyučování pozorně poslouchal naučení pravověrných mužů. A také on sám v zápalu otcovské lásky složil Knížku mravních naučení, v níž se ve věrné náklonnosti obrací se slovy duchovního nabádání na svého syna a poučuje ho, jak se má především držet katolické víry, jak udržovat dobrý stav církve, prokazovat čest hodnosti biskupské, ctít knížata a rytíře, vážit si práva, mít při každé činnosti trpělivost, hosty laskavě přijímat a štědrě jim poskytovat obživu,

nic nepodnikat bez rady, stále mít před očima své předky a brát si z nich příklad, často se modlit stanovené modlitby a jak vlastnit zbožnost a milosrdenství spolu s ostatními ctnostmi. Vzdělán v takovýchto a podobných naukách přeslavný mladík, poslušen věčného úradku, jemuž je podrobena vše, zaměnil tento smrtelný život za věčný a byl přidružen ke společenství nebešťanů léta od vtělení Páně 1031. [...]

KOMENTÁŘ K VĚTŠÍ ŠTĚPÁNSKÉ LEGENDĚ

- 79 „Každý dobrý dar a každé dokonalé obdarování je shůry, sestupuje od Otce světél“: K tomuto citátu z listu apoštola Jakuba se plně přihlásil již v šestém století na novoplatónském základě tzv. Dionysios Areopagités v řeckém díle přeloženém na pařížském dvoře francského krále Karla II. Holého v pol. 9. stol. Johannem Scotem Eriugenou do latiny, jak se o tom zmiňuje *D. Dümmerrth*, *Az Árpádok nyomáiban*, Budapest 1977, s. 274–275. Dionysiovo dílo Hierarchia caelestis tvoří základ středověké mystiky a tzv. křesťanského symbolismu, který znovu vystoupil do popředí právě v 11. stol., kdy Berengar Tourský obnovil protirealistický směr Hrabanův, dědictví to karolínských epochy, jejíž díla tvoří překvapivě páteř nejstarší uherské knihovny, knihovny benediktinského opatství v Pannonhalmě. Její soupis z doby kolem r. 1090 je nejstarším svodem literárních děl, o němž se mohlo opírat domácí uherské písemnictví. Srov. studii *Gs. Csapodiho* o vnitřním pořádku nejstarší uherské knihovny A legregibb magyar könyvtár belső rendje, Pannonhalma a XI. században, Magyar Könyvszemle 1957, s. 14–24. Viz rovněž *týž*, *Le catalogue de Pannonhalma, reflet de la vie intellectuelle des bénédictins du XIe siècle en Hongrie*, *Miscellanea codicologica F. Masai dicata*, Gand 1979, s. 165–173.
- 80 **Od toho, který byl prvním vůdcem Uhrů, když přitáhli do Panonie, byl tehdy už čtvrtý kníže, jménem Gejza:** Prvním knížetem Maďarů v době jejich příchodu do Panonie po roce 895 byl Árpád. Po smrti Árpádově v roce 907 se stal jeho nástupcem syn Zolta. Po něm se stává roku 948 knížetem Maďarů syn Árpádova syna Jutase Fajsz a teprve po jeho smrti r. 955, již po porážce u řeky Lechu, jeho syn Taksony. Taksony umírá před r. 972 a po něm se ujímá vlády Gejza, který přijímá křesťanství a vládne v Uhrách až do své smrti v r. 997.
- 81 **Ale vzejde z tebe syn, který se ti vbrzku narodí:** Gejza se oženi roku 970 (anebo 969) se Saroltou, dcerou sedmihradského knížete Gyuly-Prokujce, pokřtěného v Byzanci, sám se však přiklonil k latinskému ritu a jeho pokřtění bylo dilem misijního biskupa Bruna ze Sankt-Gallen o velikonocích 973 v Ostrihomí. Svůj úmysl dát se pokřtít sdělil Gejza císaři Otovi již na podzim r. 972, což bylo patrně krátce po Štěpánově narození. Z manželství Gejzy se Saroltou se na-

rodil syn Štěpán, lidově zvaný Vajk. Doba Štěpánova narození podle pozdějších pramenů z 13.—14. stol. byla udávána léty 967, 969 a 975. Údaj *R. Marsiny*, Slovensko, Dejiny, 2. vyd., Bratislava 1978, s. 227 a 228, že Štěpána pokřtili bavorští misionáři kolem r. 974 jako pětiletého se zdá z hlediska větší legendy o sv. Štěpánovi králi důvěryhodnější než násilná konstrukce *Gy. Győrffyho*, István király és műve (dále IK), Budapest 1977, s. 112, který klade Štěpánovo narození až k době kolem r. 980. Otázkou ovšem je, zda mohl být v té době (r. 974) Štěpán již pětiletý, když sňatek Gejzy s Saroltou se uskutečnil patrně až v r. 970. Za nejpravděpodobnější pokládám, že křest Štěpánův proběhl o velikonočních r. 973 v Ostřihomi společně s křestem Gejzovým a provedl jej misijní biskup Bruno, neboť členové jeho misijního doprovodu pocházeli z pasovského biskupství, které mělo za patrona protomartyra Štěpána, na jehož počest vybudoval Gejza v Ostřihomi hradní kapli, v níž došlo zřejmě ke křtu Štěpánově i Gejzově, a Štěpán dostal jméno po tomto svätci. Nově objasnil tyto události *L. Zolnay*, o. c., 1983, s. 53. K rodině Štěpánově viz *Az Allámalapítás*, s. 17–43.

81 **biskup církve české Vojtěch:** K Vojtěchově podílu na christianizaci Uher srov. zejména s. 69. Přestože Vojtěch zřejmě nekřtil sv. Štěpána, jak uvádí dále Větší legenda štěpánská, stal se nicméně po své mučednické smrti symbolem misijní činnosti otonské renesance v středoevropských zemích, patronem prvních křesťanských sídelních katedrál v Hnězdě i v Ostřihomi a spolu se svatým Václavem i prvním patronem českého křesťanství. Tuto jeho dominantní úlohu v christianizované raně středověké střední Evropě v prostoru českém, polském i uherském výrazně obráží legendistická tvorba 11. stol. a v jejím rámci i štěpánské legendy uherské.

83 **Mezi nimi přišel muž zbožného života, otec Astrik se svými žáky; jeden z nich jménem Bonifác:** Dnes ještě bezpečně nevíme, zda Astrik-Anastasius byl původu polského a je totožný s opatem Astrikem v Trzemesznie u Hnězdna (viz *T. Wojciechowski*, Astrik-Anastazy, opat trzemesznie, Szkiecy historyczne jedenastego wieku, 3. vyd., Kraków 1951, s. 79–85), či původu českého a je totožný s břevnovským opatem Anastasiem (srov. *V. Chaloupecký*, Radla-Anastasius, druh Vojtěchův, organizátor uherské církve, čas. Bratislava 1, 1927, s. 210–228), anebo německého či burgundsko-lotrinského (viz *Gy. Győrffy* v *Archivum Historiae Pontificae* 7, 1969, s. 79–113), či dokonce původu řeckého (srov. *A. Balogh*, Szent István egyházi kapcsolatai Csehországgal, Németországgal, Franciaországgal és Belgiummal, Emlékkönyv Szent István király halálának kilenc századik évfordulóján 1, Budapest 1938, s. 451). Nelze skutečně vyloučit možnost, že šlo o řeckého mnicha, který přišel do Břevnova z latinskořeckého kláštera na římském Aventinu podle soudobé zprávy se šesti mnichy již v r. 992 (viz *Monumenta Poloniae historica* 3, s. 741). Je nápadné, že se tato zpráva shoduje s údajem Vojtěchovy biografie od Bruna Querfurtského z r. 1004 o cestě Radly a Kristiána r. 992 do aventinského kláštera pro Vojtěcha, aby znovu zasedl na pražský biskupský stolec. Z tohoto hlediska je opravdu rok 992 jako datum založení břevnovského benediktinského kláštera důvěryhodnější než tradičně užívaný r. 993, udávaný podle pozdního falza. Anastasius se znovu objevuje v r. 995 se sv. Vojtěchem v Uhrách, kde pak zastává různé církevní funkce (kromě opata benediktinského opatství

v Pannonhalmě v letech 996–1009 je krátce i opatem v Pécsváradu a biskupem v Kalocse), až posléze završuje svou církevní dráhu v letech 1007–1036 jako arcibiskup ostřihomský. S ohledem na dominantní úlohu Anastasie-Astrika v raném uherském křesťanství se vyskytl názor, že tvar Ascricus, Aescricus, Ascric ve větší štěpánské legendě (srov. SRH 2, s. 282–283) byl východiskem k maďarskému označení arcibiskupa érsek, neboť Ascric>Asric>arsik>ersik>ersek>érsek. Tak to uvádí podle germanisty K. Mollaye *Gy. Győrffy*, IK, 1977, s. 182, který na jiném místě tohoto díla (s. 187, 553–554) málo přesvědčivě ztotožňuje Bonifáce s Brunem Querfurtským. Již před Győrffym tak učinil *V. Meystowicz* ve stati Skice o světcym Brunie-Bonyfacym, Sacrum Poloniae Millenium 5, Roma 1958. Další zpráva větší štěpánské legendy o Astrikovi, že vybudoval na úpatí Železné hory klášter svatého Benedikta, se vztahuje k založení benediktinského opatství v Pécsváradu, k němuž došlo zřejmě jen o málo později než v Pannonhalmě. Srov. studii *I. Szentpéteryho* o zakládací listině pécsváradské a petikostelské Szent István király pécsváradai és pécsi alapítólevele, Budapest 1918, s. 11–37.

83 **Přišli také dva jiní z polské země... Ondřej... Benedikt...:** Autor větší štěpánské legendy zřejmě znal Maurovu legendu o Svoradovi a Benediktovi, a proto také ví o přirozené smrti Svoradově a mučednickém skonu Benediktově, zabitým loupežnými vrahy.

84 **za účelem zplodění potomstva spojil se v manželství s Gizelou, sestrou vznešeného císaře římského Jindřicha:** Kníže Štěpán se oženil po smrti bavorského knížete Jindřicha (zemřel 28. srpna 995) s jeho dcerou Gizelou, což mělo přispět k mírovému urovnání maďarsko-bavorských sporů, vyostřených předtím Jindřichovou expanzivní politikou vůči Maďarům. S pomocí Gizelina vojenského doprovodu bavorských rytířů porazil Štěpán v r. 997, po smrti Gejzově, svého odpůrce Koppánye a upevnil tak svou moc. Gizela porodila Štěpánovi nejprve (pravděpodobně ještě před r. 1002) syna Otů a po jeho brzké smrti pak r. 1007 dalšího syna Imricha. Jindřich, syn zemřelého bavorského knížete Jindřicha a bratr Štěpánovy manželky Gizely nastoupil po smrti otce na bavorský knížecí stolec jako kníže Jindřich III. a v r. 1014 po volbě císařem nastoupil na císařský trůn jako císař Jindřich II.

85 **Přímo v Jeruzalémě... vybuřoval Štěpán mužský klášter... Také v Římě... Ani královské město Konstantinopol nepřipravil o:** V době vlády sv. Štěpána vedly přes Uhry poutnické cesty do Jeruzaléma a Říma. Cesta do Jeruzaléma vedla z Mohuče a Řezna přes rakouský Hainburg, uherský Ráb (Győr) a Stoliční Bělehrad (Székesfehérvár) přes Drávu do Bělehradu a odtud přes Sofii do Konstantinopole, kde vybuřoval Štěpán útulek pro poutníky a kostel. Přesný popis cesty zachovalo Itinerarium z let 1031–1043. Srov. úvod Bély Holla k dílu Gábora Pécsváradího Jeruzalémi utazás (Cesta do Jeruzaléma), Budapest 1981, s. 21. Jde o maďarský překlad latinské knížky františkána Gabriela de Pechwaradiho Compendiosa quaedam, nec minus lectu iocunda descriptio urbis Hierusalem, Viennae 1519. Z Konstantinopole šla cesta přes Niceu, Antiochii a Bejrút až do Jeruzaléma, kde Štěpán „vybuřoval pro mnichy klášter a obdařil jej statky a vinicemi“ (SRH 2, s. 386–387). Dědicem tohoto

původního Štěpánova kláštera byla asi jeruzalémská lávra svatého Theodosia, již obdařil bohatými nadacemi na sklonku 12. stol. uherský král Běla III., odchovaný v Byzanci.

Nejstarší poutnická cesta do Jeruzaléma vedla z francouzského Bordeaux a je doložena již k r. 333 v díle *Itinerarium a Burdigala Hierusalum usque*. Se zastávkami v Miláně, Aquileji a jižní Panonii vedla přes Dácií, Thrákií, Konstantinopol a Malou Asii až do Palestiny. Podrobný popis cesty do Palestiny zachovalo dílo *Peregrinatio Aetheriae*; Aetheria byla příbuznou císaře Theodosia Velikého (vládl 379—395). Aetheriin cestopis se zachoval v opise z 8. stol. a Aetheria v něm líčí i setkání se sv. Jeronýmem, který žil v letech 385—420 v Betléme a stal se významným propagátorem poutnických cest do Jeruzaléma. Směřovaly tam i křížové výpravy. Jednu z nich podnikl v r. 1217 i uherský král Ondřej II. a jeho vojáci se v údolí Nilu zúčastnili i obléhání Dumyatu na straně jeruzalémského krále Jeana de Brienne. Údajně se tam poprvé setkal s Maďary i sv. František z Assisi. Srov. k tomu úvod Bély Holla k dílu Gábora Pécsváradiho, *Jeruzalémi utazás*, Budapest 1983, s. 22—23. Nejnověji srov. *B. Holl*, *A középkori magyar Jeruzsálém-járás és Pécsváradi Gábor utazásának néhány tanulsága, Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar közép-korról*, Budapest 1986, s. 269—294. Římská cesta poutníků přes Uhry odbočovala ve Stoličním Bělehradě a šla kolem Blatenského jezera přes Drávu a Sávu a s obejitím Alp přes Aquileju do Ravenny. Zde založil uherský král Štěpán I. chrám San Pietro in Vincoli, který nestojí přímo v Ravenně, ale 16 km od ní na jih ve stejnojmenné obci San Pietro in Vincoli, a je zajímavý tím, že ještě ve 13. stol. patřil kamaldulskému řádu a teprve později přešel do majetku ravennských biskupů. Spolu s chrámem měl tu Štěpán zříditi na radu uherského biskupa Gerarda, rodáka z Benátek, i klášter. S ohledem na to, že tato zpráva pochází sice z falza v 16. stol., ale opírá se o věrohodnou listinu Ondřeje II. a jeho syna Bély z roku 1233, zasluhuje naši pozornost. Kdyby ji bylo možno bezpečněji prokázat, stala by se bezprostředním svědectvím o vztahu Štěpánově ke kamaldulskému řádu, k němuž měl blízko i s ohledem na svůj vlastní poměr i vztahy svých církevních hodnostářů k Vojtěchovi i Brunovi Querfurtskému a jejich prostřednictvím i k Romualdovi. Klášter San Pietro in Vincoli patří patrně k prvním majetkům kamaldulského řádu ještě z 1. poloviny 11. stol., a je tedy asi opravdu původní nadací uherského krále Štěpána, který založil nejen v Ravenně, nýbrž také v Římě útulek pro poutníky do Itálie, v Římě spravovaný proboštstvem protomartyra svatého Štěpána, jež zde Štěpán I. ustavil na paměť svého patrona. Srov. *R. Pražák*, *C* 28, 1981, s. 217—218, a tam uvedenou literaturu. K významným poutním místům v Evropě srov. katalog výstavy v bavorském Národním muzeu v Mnichově z roku 1984 *Wallfahrt kennt keine Grenze*, München 1984. Red. Thomas Raff.

- 86 **svatý Günther**: Blahoslavený Günther (česky Vintíř) pocházel z durynského knížecího rodu a byl příbuzným německého císaře Jindřicha II. Pobožného a jeho sestry Gizely, provdané za uherského krále Štěpána I. Jako člen benediktinského kláštera v Nieder Altaich u Passova založil na Šumavě poustevnickou osadu v Březniku na české straně česko-bavorského lesního pohraničního pásma. Měl přátelský vztah k českému knížeti Břetislavu I. i k uherskému králi Štěpánovi I., kterého často navštěvoval a dostával od něho milodary pro strádající.

Zemřel v říjnu 1045 a byl pochován v břevnovském benediktinském klášteře z iniciativy tehdejšího břevnovského opata Meginharda, dřívějšího spolubratra Güntherova v klášteře Niederaltaich. Güntherův svátek se slavil 9. října. Srov. legendu o jeho životě Vita Guntheri, *Fontes rerum bohemicarum* 1, Praha 1873, s. 330n., a *MGH*, T. 13 *Scriptores*, T. 11, Hannoverae 1854, s. 276—279, odkud přetiskl kap. 4, 5, 6, týkající se Uher, i A. F. Gombos, *CFHH* 3, 1938, s. 2437 až 2438. K Güntherovu životopisu srov. z naší literatury např. *I. Vondruška*, *Životopisy svatých* 2, Praha 1931, s. 346—347, kde se mimo jiné zmiňuje i o tom, že Günther byl v Břevnově pohřben za přítomnosti sv. Prokopa. O jeho působení na Šumavě a vztazích ke králi Štěpánovi psali i *R. Holinka*, o. c., 1938—1939, s. 202, a *J. Kúttnik*, o. c., 1968, s. 164.

- 86 **nově založený klášter v Bělu, kam přišel mnich Gerard z Benátek**: Podle větší štěpánské legendy založil král Štěpán na podnět Güntherův i klášter v Bělu (Bakonybél) nedaleko Veszprému. Ve Veszprému sídlil dvůr královnin a v Bělu bylo její letní sídlo, kde ji často navštěvoval po r. 1015 i sám Günther a kde určitý čas poustevničil i svatý Gerard, údajný vychovatel knížete Imricha. Zdá se, že za Štěpánova života vznikla v Bělu kaple P. Marie a kostel sv. Mořice, který byl patronem niederaltaichského kláštera, což by potvrdzovalo iniciativní úlohu Güntherovu v té věci. Výstavba kláštera v Bělu byla patrně dokončena až po Štěpánově smrti. Viz *Gy. Györfly*, *IK*, 1977, s. 244, 326.